

Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Факултет по науки за образованието и изкуствата

Катедра по специална педагогика

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

на тема:

**“Стратегии за повишаване на социалните умения
у ученици от аутистичния спектър в
общообразователни условия”**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научно
направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Докторант:

Теодорос Баксеванидис

Научен ръководител:

Проф. дпн Мира Цветкова-Арсова

София, 2024

Съдържание

Увод	4
Глава I: Нарушение от аутистичния спектър	5
1.1. Основни елементи на аутистичния спектър (НАС).....	5
1.1.1 Исторически преглед на аутизма и неговите дефиниции.....	5
1.1.2 Симптоматика на аутизма.....	5
1.1.3 Епидемиологията на нарушението от аутистичния спектър.....	5
1.1.4 Оценка и диагностика на нарушението от аутистичния спектър.....	6
1.1.5 Причини за появата на аутистичния спектър у хората.....	6
1.1.6 Теории, обясняващи появата на аутизма.....	7
1.2 Социални умения на ученици с аутизъм	9
1.2.1 Социални умения.....	9
1.2.2 Емоционалност.....	9
1.2.3 Социални умения и емоционалност.....	10
1.2.4 Социални умения и изразяване на емоционалност.....	10
1.2.5 Социалното взаимодействие при типично развиващите се ученици и при учениците от аутистичния спектър.....	11
1.2.6 Изследвания за подобряване на социалните умения.....	11
Глава II: Обучение на учениците с аутизъм	13
2.1 Интегриране и съвместно обучение на ученици с нарушение от аутистичния спектър в масовите училища.....	12
2.1.1 Исторически преглед на приобщаващото образование за деца със специални образователни потребности (СОП).....	12
2.1.2 Характеристика на основните понятия.....	12
2.1.3 Предимствата на съвместно обучение между ученици с аутизъм и ученици с типично развитие.....	13
2.1.4 Проблематиката на пълното интегриране и включване.....	13
2.1.4.1 Персонализирана програма за интеграция.....	13
2.1.5 Ролята на учителите.....	14
2.1.5.1 Ролята и отговорностите на общообразователните учители.....	14
2.1.5.2 Ролята и отговорностите на учителите по специално образование, които осигуряват паралелна подкрепа.....	15
2.1.5.3 Ролята и отговорностите на учителите по специално образование, работещи в отделите за интегриране.....	15
2.2 Образователни подходи.....	15
2.2.1 Теория за социалното обучение.....	16
2.2.1.1. Обучение от типично развиващи се връстници.....	16
2.2.2 ТЕАССН.....	16
2.2.3 Разказване на истории.....	17
2.2.4 Ранна интензивна поведенческа намеса.....	17
2.3 Бъдещи перспективи за развитие на социалните умения на ученици с нарушение от аутистичния спектър.....	17
Глава III: Методология на изследването	21
3.1 Основна цел на изследването.....	21

3.2. хипотези.....	21
3.3.	
Задачи	21
3.4 Изследователски инструментариум.....	22
3.5 Извадка.....	22
3.6 Изследователска процедура.....	23
Глава IV: Анализ на резултатите.....	25
4.1 Демографски характеристики.....	25
4.2 Възгледите на учители относно поведението на учениците с аутизъм в класната стая, поради липсата на социални умения.....	26
4.3 Видове интервенции и стратегии за развитие на социални умения.....	30
4.4 Изследване на действията (интервенция).....	37
4.4.1 Казус 1 на ученик с аутизъм, обучаващ се в 4 клас в основно училище.....	37
4.4.2 Казус 2 на ученик с аутизъм, обучаващ се в 6 клас в основно училище.....	40
Дискусия.....	44
ИЗВОДИ	46
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	48
Приноси.....	49
Публикации по темата на дисертационния труд.....	50

Увод

Фокусът на настоящия дисертационен труд е върху подпомагането на ученици с нарушение от аутистичния спектър да се справят с предизвикателствата, пред които биват изправени в образователната среда по отношение на социалните си умения. Броят на децата с аутизъм се увеличава, което поставя допълнителни предизвикателства за учителите, които може да нямат необходимите знания и подготовка, за да ги подкрепят ефективно. Изследванията обаче показват, че подходящите образователни интервенции и стратегии могат значително да подобрят академичните, социалните и адаптивните умения на учениците с аутизъм. Съществува известна разлика между резултатите от изследванията в научната литература и тяхното практическо приложение в училищата, което подчертава необходимостта от по-задълбочен преглед на ефективността на използваните стратегии в общообразователните условия.

Основната цел на изследването е да проучи практически стратегии, които могат да подобрят социалните и образователни умения на учениците с аутизъм. Тези стратегии са приложими както в общото, така и в специалното образование и могат да бъдат модифицирани, за да отговорят на индивидуалните нужди на учениците. Изследването има за цел да сближи теорията и практиката в обучението на тези ученици, изследвайки общите социални и поведенчески предизвикателства. Също така целта ни е да се предостави рамка за учителите чрез предложения за доказани педагогически интервенции, техники на преподаване и процедури чрез анализ на реални случаи. Макар разглежданите казуси (анализ на случаи) да се фокусират върху основното образование, стратегиите могат да бъдат адаптирани към всички нива на обучение. Индивидуализирането на интервенциите въз основа на уникалните характеристики и нужди на всеки ученик с аутизъм, е от решаващо значение за развитието на максималния им потенциал.

Глава 1.

НАРУШЕНИЕ ОТ АУТИСТИЧНИЯ СПЕКТЪР

1.1. Основни елементи на аутистичния спектър (НАС)

1.1.1 Исторически преглед на аутизма и неговите дефиниции

Дефинициите за диагностициране на нарушението от аутистичния спектър (НАС) са се променили с течение на времето, преминавайки от категориалния модел на приемането на аутизма самостоятелно към аутистичен спектър. Терминът "аутизъм" е въведен през 1911 г. Значими проучвания през 40-те години на миналия век са довели до приемането на понятието „нарушение от аутистичния спектър“. DSM-5 заменя „Генерализирано разстройство в развитието - ГПП“ (Pervasive Developmental Disorder) с „Нарушение от аутистичния спектър“ (Autism Spectrum Disorder). Основните характеристики на нарушението от аутистичния спектър в съвременните условия са сведени до две основни и включват нарушено социално взаимодействие, или постоянен дефицит в социалната комуникация и социалното взаимодействие, както и ограничени и повтарящи се модели на поведение, интереси или дейности (ДСМ-5). Аутизмът варира по отношение на тежестта на проявление, оказвайки влияние върху социалното, емоционалното и академичното развитие. Специализираната подкрепа е от решаващо значение за хората с аутизъм и тяхното развитие. Непрестанните нови научни изследвания и осведоменост за този проблем в обществото допринасят за по-добро разбиране и подобрява качеството на живот на хората от аутистичния спектър.

В сила също така е и МКБ-11 на Световната Здравна Организация (СЗО), в която дефиницията гласи: „Нарушение от аутистичния спектър се характеризира с постоянен дефицит в способността за инициране и поддържане на взаимно социално взаимодействие и социална комуникация, както и с редица ограничени, повтарящи се и негъвкави модели на поведение и интереси. Началото на разстройството е в хода на развитието, обикновено в ранна детска възраст, но симптомите може да не се проявят напълно до по-

късна възраст, когато социалните потребности надхвърлят ограничените възможности. Дефицитът е достатъчно тежък, за да причини увреждане в лични, семейни, социални, образователни, професионални или други важни области на функциониране и обикновено е широко разпространен елемент от функционирането на индивида, наблюдаван във всички условия, въпреки че може да варира в зависимост от социалния, образователния или друг контекст. Лицата от спектъра разполагат с пълен набор от умения в интелектуалното функциониране и в езиковите способности.....“
(<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f1516623224%2fmms%2funspecified>).

1.1.2 Симптоматика на аутизма

Нарушението от аутистичния спектър (НАС) е хетерогенно разстройство с променливи симптоми и когнитивни специфики. Трудностите в социалното взаимодействие, комуникацията, езика и сензорната чувствителност често се наблюдават в тези случаи. Образователните интервенции могат да бъдат изключително важни за насърчаване на приобщаването, справянето с уникалните нужди и за подпомагане на социалната интеграция и академичния успех на хората с НАС.

1.1.3 Епидемиологията на нарушението от аутистичния спектър

Хората, диагностицирани с нарушението от аутистичния спектър, се увеличават в световен мащаб, като Великобритания, Австралия и САЩ отбелязват значително увеличение в случаите. Една част от причините за това увеличение са и промените в диагностичните критерии и повишената информираност. Във Великобритания изчислената честота е 38,9 случая с аутизъм на 10 000 души и 116 случая на 10 000 за всички нарушения от аутистичния спектър. В Гърция около 4000- 5000 души имат аутизъм и 20 000-30 000 имат первазивно разстройство на развитието. Аутизмът е по-често срещан при момчетата, отколкото при момичета (съотношение 4:1) и не е свързан със социално-икономическия произход. Ранната диагностика и

интервенциите са от решаващо значение за справяне с нарастващото разпространение на нарушението от аутистичния спектър.

1.1.4 Оценка и диагностика на нарушението от аутистичния спектър

Диагнозата се поставя, като първо се прави оценка, включваща интердисциплинарен подход, използващ различни инструменти. Оценката изследва нивото на развитие, IQ, адаптивното поведение, речта, комуникацията, нуждите от трудова терапия и неврофизиологични аспекти. Общите инструменти за оценка включват разнообразие от инструменти, сред които скала за адаптивно поведение на Vineland, ADOS, PEP-R, CARS, ABC, GARS, ADI-R, Disco и CHAT. Аутизмът се характеризира с отклонения в социалното взаимодействие, социалната комуникация и повтарящото се поведение. Децата с аутизъм могат да имат затруднения с вниманието, говора, социалното взаимодействие, емоциите, играта, сензорната обработка, когнитивните и изпълнителните функции. Диагнозата се основава на наблюдение и описание на симптомите, които се появяват преди тригодишна възраст и не се дължат на други състояния.

1.1.5 Причини за появата на аутистичния спектър у хората

Смята се, че нарушението от аутистичния спектър има органичен произход и се свързва с признаци на органична дисфункция. Братя и сестри на хора с нарушение от аутистичния спектър са в по-висок риск от развитие на разстройството. Аномалии в обиколката на главата се наблюдават често в ранна детска възраст. Търсенето на причините за аутизма включва изследване за когнитивна дисфункция и изследвания за нарушения в обработката на информация. Изследователите се стремят да разберат генетичните фактори и въздействието на околната среда, както и времето и местоположението на аномалиите във връзка с неврологичното развитие. Аутизмът включва когнитивни, поведенчески, социални и емоционални дефицити.

1.1.6 Теории, обясняващи появата на аутизма

- **Теорията на Ума**

Теорията на ума се отнася до способността за разбиране и приписване на умствени състояния на себе си и на другите. Лицата с нарушение от аутистичния спектър (НАС) често се борят с този проблем, което води до трудности в социалното взаимодействие и ограничено въображение и мислене. Разбирането на теорията на ума помага да се обяснят социалните и комуникативни предизвикателства, пред които са изправени хората с аутизъм.

- **Теория на централната централна кохерентност**

Теорията за по-слабата централна кохерентност предполага, че хората с аутизъм изпитват трудности при възприемането и обработването на информация като цяло, като дават приоритет на детайлите пред по-голямата и обща картина. Това може да повлияе на комуникацията, социалното взаимодействие и обобщаването на уменията.

- **Изпълнителни функции**

Хората с нарушение от аутистичния спектър обикновено имат дефицити в изпълнителните функции. Това засяга тяхното социално взаимодействие, вниманието и играта им. Префронталната кора участва в изпълнителните функции и също така влияе върху социалното поведение и емоционалната регулация при хората с аутизъм.

- **Сензорно-перцептивна теория**

Друг проблем за хората с нарушение от аутистичния спектър е, че те често проявяват необичайни реакции към сензорни стимули. Тези разлики в сензорната обработка са разпознати като основни симптоми на аутизма и могат да допринесат за диагностицирането и разбирането на състоянието. Необходима е още литература, за да се изследва ролята на сетивното възприятие при аутизма.

- **Теория на Усещането и разбирането за себе си**

Индивидите с нарушение от аутистичния спектър често се борят с припомнянето на собствените си лични преживявания, известни като лична епизодична памет. Те по-лесно запомнят информация за другите, но се нуждаят от сигнали, за да задействат собствените си спомени. Все още не е известен

механизъмът зад тази трудност при самозапомнянето. Това откритие хвърля светлина върху уврежданията на паметта, наблюдавани при лица с аутизъм.

- **Аутизъмът като разстройство на емоционалните и социални взаимоотношения**

Теорията на Хобсън (Hobson, Ouston & Lee, 1989) доразвива теорията на Канер за аутизма като включва „нарушения при емоционалния контакт“, отразено в трудностите на децата да се свързват с хора и ситуации от началото на живота им (Kanner, 1943).

- **Теорията за активния ум (Enactive Mind)**

Теорията за активния ум предполага, че хората с нарушение от аутистичния спектър се борят с прилагането на теоретичните си социални способности за решаване на проблеми в ситуации от реалния живот. Те дават приоритет на физическите стимули пред социалните стимули, което води до фокусиране върху обекти, а не върху хора. Това прекъсва езиковите способности, концептуалното разбиране и активното социално взаимодействие, което води до неприемливо или нежелано социално поведение. Справянето с тези предизвикателства е от решаващо значение за подпомагане на хората с аутизъм в техните социални взаимодействия и цялостната им адаптация.

- **Емпатизиращо-системизиращата теория**

Теорията за емпатизиране-системизиране (ES) предполага, че хората с нарушение от аутистичния спектър (НАС) са склонни да проявяват „по-мъжки“ черти по отношение на систематизиране и емпатия, в сравнение с типично развиващите се хора. Женският пол обикновено показва по-високи нива на емпатия и способност за проявяване на емоционална интелигентност от мъжкия. Обаче хората с аутизъм, без значение от пола си, са склонни да са по-системно и фактологично ориентирани. Това ги прави по-малко емоционални и за тях е по-трудно и неприсъщо да проявят емпатия или разбиране на емоциите им. Тази разлика в баланса за систематизиране и емпатия допринася значително към характерните черти на аутизма. Нови проучвания за различните теории по този въпрос биха допринесли за по-доброто му разбиране.

1.2 Социални умения на ученици с аутизъм

1.2.1 Социални умения

Развиването на добри социални умения позволява на хората да взаимодействат успешно с другите и да се ориентират в социалните събития. Тези умения включват установяване и поддържане на социални връзки, комуникация и адекватни реакции в различни социални контексти. Също така, социалната компетентност включва правилно и навременно емоционално изразяване и социално приспособяване. Затрудненията в социалните умения могат да бъдат категоризирани като социални дефицити, дефицити в представянето, дефицити в уменията за самоконтрол и дефицити в ефективността на самоконтрола. Добрите социални умения са основополагащи за създаване на взаимоотношения между хората и за правилно реагиране в социалните ситуации. Дефицитите в тази област са особено ясно изразени при хора с нарушение от аутистичния спектър (НАС), но могат да се появят или възникнат и при други нарушения.

1.2.2 Емоционалност

Емоционалната интелигентност включва умения като самосъзнание, самоуправление, проявяване на емпатия, състрадание, ефективно емоционално изразяване и разбиране на въздействието на емоциите на човека върху другите. Други важни аспекти на това умение са осъзнатостта от влиянието на емоциите, уменията за поддържане на взаимоотношения, практикуване на саморегулация и управление на стреса. Като цяло емоционалната и социална интелигентност допринасят за изграждането на силни взаимоотношения с околните и воденето на по-осъзнат живот.

1.2.3 Социални умения и емоционалност

„Социалните умения и емоционалността“ обхващат различни способности, свързани с решаване на проблеми, междуличностни отношения, самосъзнание, емпатия и създаване на връзки. Те са от съществено значение за успеха в образованието, работната среда и положителното развитие на младите хора. Дефинициите на тези две понятия варират, но често в определенията си включват положителни емоции, смислена комуникация, постигане на цели,

когнитивни способности и отговорно вземане на решения. За да илюстрираме по-добре разликата между социално-емоционални умения (SES) и социални и емоционални умения (SS), трябва да отбележим, че „социалните и емоционални умения“ се фокусират върху поведението и индивидуалните когнитивни и емоционални фактори. Установяването на ясна дефиниция е важно за интервенции и подкрепа на лица с нарушение от аутистичния спектър. Въпреки предизвикателствата, хората с аутизъм могат да научат социални и емоционални умения, за да улеснят социалните си взаимодействия.

1.2.4 Социални умения и изразяване на емоционалност

Наличната литература в днешно време индикира силна връзка между емоционалното изразяване и социалните умения при хора с нарушение от аутистичния спектър. Трудностите при разпознаването и разбирането на емоциите могат да повлияят на социалното им развитие и въпреки това, съществуват само ограничен брой изследвания, които се фокусират върху връзката между тези две умения при ученици с аутизъм, които функционират по-високо в спектъра. В бъдеще е нужно да бъдат разработени повече и целенасочени интервенции, които да се фокусират върху връзката между двете умения. Ученици с аутизъм, които функционират по-високо в спектъра са изправени пред предизвикателства в социалните взаимодействия, комуникацията и емоционалните умения, оказвайки влияние върху създаването на приятелствата и адаптирането им в социални ситуации. Обръщането към емоционални умения е от решаващо значение при интервенциите за подобряване на социалните взаимодействия и благосъстоянието на учениците с аутизъм.

1.2.5 Социалното взаимодействие при типично развиващите се ученици и при учениците от аутистичния спектър

Учениците с високофункциращ аутизъм могат да бъдат записани да посещават общообразователни училища, но обикновено това ги изправя пред предизвикателства в социалното развитие и формирането на взаимоотношения в класната стая. Общообразователните училища понякога нямат правилните специалисти или среда, които да осигурят подкрепата на децата с аутизъм в различните етапи на развитието им. Някои родители имат грешната представа,

че включването на децата с аутизъм в общообразователно училище би подобрило автоматично социалните им умения. Често учениците с аутизъм се затрудняват с разбирането на намеци, не умеят да имитират поведението на връстниците си и може да се чувстват самотни, да имат по-малко близки приятели от връстниците им и да се сблъскват с трудности при започването и поддържането на взаимоотношения. Това би ги накарало да изпитват негативни емоции и да бъдат маргинализирани, което води до социална изолация и тормоз. Необходими са повече изследвания и цялостна подкрепа за благополучен напредък и развитие в общообразователните училища.

1.2.6 Изследвания за подобряване на социалните умения

Прегледаната литература се базира на проучвания над различни образователни техники за подобряване на социалните умения при деца с нарушение от аутистичния спектър (НАС). Тези интервенции са включвали връстниците на децата с аутизъм и са показали подобрения. Ролевата игра и моделирането, особено чрез подходи, базирани на видео, се оказаха ефективни за подобряване на социалните умения. Остават предизвикателства при обобщаването на уменията към немоделирани ситуации, но комбинирането на стратегии, като използването на социални истории и директно преподаване от връстници дава положителни резултати. Като цяло тези интервенции са довели до подобрена комуникация, по-висока социална ангажираност и значими социални връзки за учениците с аутизъм, допълнително подчертавайки важноста на интегрирането на учениците с аутизъм заедно с типично развиващите се техни връстници.

Глава 2.

ОБУЧЕНИЕ НА УЧЕНИЦИТЕ С АУТИЗЪМ

2.1 Приобщаване и съвместно обучение на ученици с нарушение от аутистичния спектър в общообразователни училища

2.1.1 Исторически преглед на приобщаващото образование за деца със специални образователни потребности (СОП)

„Периодът на институционализация“ се отнася до ранния етап на образование за деца с увреждания, където специалните училища се грижат поотделно и изолирано за техните нужди. Въпреки това през 20-ти век задължителното образование доведе до включването на децата с увреждания в общото образование, нерядко чрез създаване на специални класове въз основа на количествени оценки. Медицинският модел доминира през 19 век, третирайки уврежданията като болести. През 70-те години на миналия век настъпва промяна към интеграция, която цели успешния преход от специални училища към общообразователни училища. Това на свой ред доведе до концепцията за приобщаване, подкрепена от Декларацията от Саламанка през 1994 г., застъпваща се за равен достъп до образование за всички деца. Кодексът на практиките за специално образование подчертава приобщаващите практики, разнообразните методи на преподаване и сътрудничеството с местните общности.

2.1.2 Характеристика на основните понятия

Приобщаването в образованието е педагогически принцип и цялостна концепция, който насърчава равните възможности и активното участие на учениците със специални потребности във всички аспекти на живота. То включва обучение на ученици с увреждания заедно с техните типично развиващи се връстници, премахване на бариерите, адаптиране на учебните програми и насърчаване на училищна култура, която цени многообразието. Приобщаването надхвърля физическото присъствие и набляга на социалните

взаимодействия, активното участие и включването във всички училищни дейности. Това обхваща деца с различни специални образователни потребности, както и други групи ученици – обект на приобщаване, и има за цел да приложи подход на „Училище за всички“. Приобщаващото образование е свързано със създаването на приобщаваща учебна среда, насърчаване на сътрудничеството и насърчаване на социалната справедливост.

2.1.3 Предимствата на съвместно обучение между ученици с аутизъм и ученици с типично развитие

Успешното интегриране и съвместното обучение на ученици с нарушение от аутистичния спектър (НАС) в общообразователните училища е от полза както за учениците с аутизъм, така и за типично развиващите се връстници. В тези случаи се наблюдава подобряване на социалните умения на учениците с аутизъм, получаване на достъп до учебна програма от по-високо ниво, а връстниците им се развиват още повече социално, академично и имат възможността да развият положителни нагласи към децата със специални образователни потребности. Интервенциите за подкрепа от връстници и приобщаващите практики насърчават положителни взаимодействия и приятелства, подобрявайки разбирането и приемането сред учениците.

2.1.4 Проблеми пред пълното/тотално приобщаване

Нагласите към включването на учениците с увреждания в общообразователни училища са смесени сред учители, училищни директори, родители и съученици. Учителите като цяло подкрепят приобщаването, но имат притеснения относно приспособяването на учениците със специални образователни потребности. Обучението и опитът на учителите са от същесвено значение и могат значително да подобрят нагласите и успешното приобщаване на децата. Родителите обикновено предпочитат включването на децата им в общообразователни училища, но имат опасения относно наличните ресурси на учебното заведение и потенциалния риск от социална изолация. Нагласите на връстниците са различни и от тяхна страна могат да възникнат социални

предизвикателства и нежелани ситуации, като тормоз и подиграване. Диференцираните инструкции и програми са от решаващо значение за академичния напредък и социалната интеграция, но и активната ангажираност и уменията на децата с увреждания са важни за успешното им приобщаване. Подкрепящи нагласи, обучение, ресурси и интервенции са необходими за едно цялостно, положително и успешно приобщаване.

2.1.4.1 Персонализирана програма за приобщаване

Ефективното включване на ученици с нарушение от аутистичния спектър в общообразователните училища изисква индивидуални програми, които отговарят на техните специфични нужди. Тези програми трябва да се съсредоточат върху укрепване на социалните умения, намаляване на стереотипното поведение и насърчаване на конструктивното участие. Преподаването на социални и емоционални умения е от решаващо значение, насочено към умения като инициране на взаимодействия, реагиране към връстници, съпричастност, сътрудничество и комуникация. Количественият и качественият анализ на поведението определят дизайна на интервенцията, като се има предвид нивото на постижения на типично развиващите се ученици за този клас. Използването на нормативни данни гарантира осъществимост, социална валидност и обобщаване на социалните умения за ученици с аутизъм.

2.1.5 Ролята на учителите

Приобщаването на деца с аутизъм в общообразователните училища изисква сътрудничество между общообразователните учители, специалните педагози (ресурсни учители) и училищните психолози. Общообразователните учители променят плана за обучение, за да отговори на нуждите на всички ученици, като същевременно постига учебните цели. Специалните педагози предоставят подкрепа и индивидуализирани интервенции въз основа на персонализираната образователна програма на ученика. Ролите на тези учители донякъде се припокриват и допълват взаимно в това да насърчават и подпомагат училищната интеграция на учениците с аутизъм.

2.1.5.1 Ролята и отговорностите на общообразователните учители

За насърчаване на приобщаването на ученици с нарушение от аутистичния спектър, общообразователните учители могат да използват различни стратегии, включително такива като: адаптиране на съдържанието и методите на преподаване, консултиране със специалните педагози (ресурсни учители), наблюдение на напредъка чрез индивидуални оценки, установяване на педагогическа връзка, създаване на организирана среда в класната стая, коригиране на комуникацията, управление на поведенческите проблеми, насочване и насърчаване на типично развиващите се ученици за комуникацията, сътрудничество с помощника на учителя, търсене на помощ, когато е необходимо, и включване на родителите в напредъка на детето им.

2.1.5.2 Ролята и отговорностите на специалните педагози (ресурсни учители), които осигуряват паралелна подкрепа

Специалните педагози играят решаваща роля за приобщаването на ученици с нарушение от аутистичния спектър в общообразователните училища. Техните отговорности включват: притежаване на специализирани знания, споделяне на опит с общообразователни учители, събиране на информация за учениците, идентифициране на бариерите пред приобщаването, сътрудничество по индивидуалните и специални програми, наблюдение и следене на напредъка, диференциране на инструкциите, преподаване на социални и академични умения, подготовка за преходи, насърчаване на положителни взаимоотношения, използване на приобщаващи стратегии, управление на поведението, насърчаване на независимостта, сътрудничество с други заинтересовани страни и комуникация с родителите.

2.1.5.3 Ролята и отговорностите на специалните педагози, работещи в отделите за интегриране

Специалните педагози, които подкрепят ученици с аутизъм в Гърция, имат допълнителни отговорности. Тези отговорности включват: да оценяват

специалните образователни потребности, да провеждат функционални оценки, да си сътрудничат с паралелния помощен учител, да наблюдават напредъка, да предоставят консултации, да избират техники на преподаване, да предлагат обучение на учителите, подпомагане на изпълнението на програмата и отнемане на някои от отговорностите на учителя, когато е необходимо.

2.2 Образователни подходи

Интервенциите за деца с аутизъм се фокусират върху ранната интервенция, организация на класната стая, преподаване на социални умения, справяне с академични и социални предизвикателства, насърчаване на мотивация и умения за подражание и включване на връстници и родители. Ефективните интервенции дават приоритет на уменията за преподаване, насърчаване на положително поведение и използване на различни образователни методи и стратегии.

2.2.1 Теория за социалното обучение

Интервенциите за преподаване на социални умения при деца с аутизъм се основават на теорията за социалното учене, наблягайки на ученето чрез социално взаимодействие и имитация. Теорията на Бандура подчертава ролята на живите, словесни и символни модели в обучението. Положителното поведение се подчертава, а отрицателното поведение се игнорира. Ефективното учене изисква внимание, участие, възпроизвеждане и мотивация, със значително влияние от родителите и учителите (Wenar & Kerig, 2000; Dekker et al., 2018; Jacobson & Xu, 2004).

2.2.1.1. Обучение от типично развиващи се връстници

Въз основа на „теорията за социалното обучение“, е разработена ефективна техника за интервенция и преподаване на социални умения на деца с аутизъм, която се прилага главно в предучилищна възраст и първите класове. Тази техника представлява децата с типично развитие да влязат в роля на

„ментори“ и да обучават и помагат на връстниците им с аутизъм. Те са предварително инструктирани как да взаимодействат коректно с децата с аутизъм, за да действат като средство за насърчаване на развитието на социалните умения. Например, дете от аутистичния спектър може да бъде научено „как се държи един добър приятел“ чрез игра с връстник-ментор, дори ако детето с аутизъм не реагира (Bohlander et al., 2012).

2.2.2 TEACCH

TEACCH е програма за интервенция за деца с аутизъм, която се фокусира върху подобряването на автономността и комуникативните умения. Тя набляга върху преподаването на комуникация и адаптирането на средата, за да отговори на нуждите на децата с аутизъм. Програмата използва визуална структура и опростен език с жестове за улесняване на разбирането и насърчаване на социални и комуникационни умения. TEACCH може да се прилага индивидуално или в комбинация с други програми, интегриращи социалната и физическа среда на деца с аутизъм (Sanz-Cervera et al., 2018; Wenar & Kerig, 2000; Wilmshurst, 2011).

2.2.3 Социални истории

Историите се използват широко в образованието за преподаване на социални умения на деца с аутизъм. Тези истории, написани от първо лице, предоставят прости обяснения и насоки за конкретни социални поведения и ситуации. Четейки социалните истории, хората с аутизъм могат да разберат социалния свят, да променят поведението си и да разширят социалните си умения. Тези истории помагат за намаляване на безпокойството, насърчават възприемането на перспектива и укрепват социалното разбирателство. Преподавателите използват описателни, предписателни, перспективни и утвърдителни изречения в социалните истории, за да предадат информацията ефективно (Bohlander et al., 2012; England, 2009; Hale et al., 2016; Heward, 2001).

2.2.4 Ранна интензивна поведенческа намеса

„Ранната интензивна поведенческа интервенция“ е високоефективна интервенция за децата с аутизъм, базирана на приложния поведенчески анализ (АВА). Включва индивидуализирани инструкции за 40 часа седмично, преподаване на когнитивни и социални умения и насърчаване на подходящо поведение. Намалява симптоматиката, подобрява нивото на интелигентност (IQ), езиковите и социалните умения и подобрява цялостното функциониране. Стратегиите включват комуникативни алтернативи, медиирани от връстници интервенции и реалистични подходи на преподаване (Heward, 2001; Marchi, 2015; Shea, 2005; Volkmar et al., 2014).

2.3 Бъдещи перспективи за развитие на социалните умения на ученици с нарушение от аутистичния спектър

Напредъкът в технологиите, особено виртуалната реалност (VR) и разширената реалност (AR), притежават голям потенциал за развиване на социални умения при ученици с нарушение от аутистичния спектър. Виртуалната реалност (VR) осигурява напълно потапящо изживяване, докато разширената реалност (AR) наслагва виртуални елементи върху реалния свят. И двете технологии предлагат интерактивни среди за практикуване на социални умения, получаване на обратна връзка и персонализиране на преживяванията. Те позволяват повторна практика и обобщаване на умения. Тъй като VR и AR стават все по-достъпни, те могат да бъдат интегрирани в общото образование, за да помогнат още повече и по-ефективно на учениците с аутизъм (Wenar & Kerig, 2000; Bohlander et al., 2012; Eggen & Kauchak, 2017; Heward, 2011; England, 2009; Hale et al., 2016).

- **Геймификация**

„Геймификацията“ означава интегрирането на игрови елементи в неигрови контексти и показва обещаващи резултати за развиване на социални умения при ученици с нарушение от аутистичния спектър. Повишава ангажираността чрез включване на елементи като точки и награди, предлагайки активно обучение чрез ролеви игри и решаване на проблеми. Геймифицираните интервенции осигуряват незабавна обратна връзка, насърчават

сътрудничеството и проследяването на напредъка, както и поставянето на цели. Необходимо е обаче внимателно прилагане с ясни образователни цели и подкрепа за прехвърляне на умения в ситуации от реалния живот (Wenar & Kerig, 2000; Bohlander et al., 2012; Eggen & Kauchak, 2017; Heward, 2011; England, 2009; Hale et al.2016).

- **Онлайн интервенции с посредничество от връстници**

Медираните от връстници интервенции, съчетани с онлайн платформи, са ефективни за насърчаване на развитието на социалните умения при ученици с аутизъм. Онлайн платформите предоставят достъп до структурирани комуникационни канали и видео моделиране, улеснявайки ученето чрез наблюдение. Съвместните проекти и дейности насърчават взаимодействията в сътрудничество, а платформите предлагат социална подкрепа и положителна обратна връзка от връстници. Ясните насоки, обучението и постоянният мониторинг са от съществено значение за успешното им прилагане.

- **Персонализирано обучение**

Персонализираното обучение, подкрепено от технологии, е друга обещаваща техника. Адаптивните платформи позволяват персонализиране въз основа на индивидуалните нужди, а текущите изследвания и сътрудничество прецизират стратегиите. Бъдещето изглежда по-светло за приобщаващите среди и приобщаващите практики, които дават възможност на учениците с аутизъм да се справят все по-успешно в социално отношение.

Глава 3.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

3.1 Основна цел на изследването

Изследването има за цел да проучи възможните стратегии за подобряване на социалните умения на учениците с аутизъм. Фокусът е върху гледните точки на учителите относно поведението на учениците с аутизъм в класната стая като аспект на тяхната социална компетентност. Проучването също така изследва практики и въздействия в рамките на общото образование, които могат да подпомогнат развитието на социални умения при децата с аутизъм.

3.2 Изследователски хипотези

Изследването издига следните изследователски хипотези:

- Предполагаме, че съществува връзка между демонстрирането на предизвикателно и неприемливо поведение и липсата на социални умения при учениците с аутизъм.
- Прилагането на подходящи стратегии за преподаване в класната стая ефективно ще намали неприемливото поведение и ще подобри социалните умения на учениците с аутизъм.
- Прилагането на най-ефективни и най-подходящи за конкретния ученик стратегии на обучение ще доведе до развитие на социалните умения на учениците с аутизъм.

3.3 Задачи

Изследването си поставя следните задачи:

- Да проучи възгледите и мнението на общообразователните учители относно поведенческите проблеми при учениците с аутизъм и връзката със социалните умения.
- Да се идентифицират стратегиите, които се считат за най-подходящи от учителите за развитие на социалните умения на учениците с аутизъм и за управление на техните поведенчески проблеми.
- Да се установи ролята на индивидуалния подход в работата и въздействието при ученици с аутизъм въз основа на анализ на реални случаи.

3.4 Изследователски инструментариум

Това изследване използва количествени и качествени методи, включващи въпросници и прилагане на интервенция и анализ на случаи на двама ученици с нарушение от аутистичния спектър.

Въпросниците предлагат ефективност и гъвкавост при събирането на данни, предоставяйки поглед върху гледните точки на учителите относно поведението и проблемите със социалните умения и стратегиите.

Интервенциите върху няколко ученици от аутистичния спектър осъществява сътрудничество между изследователи и практики за справяне с практически проблеми и подобряване на практиката, улесняване на практиците и предоставяне на моментна обратна връзка. Комбинираните методи дават цялостна представа за развитието на социални умения и управление на поведението при ученици с нарушение от аутистичния спектър.

3.5 Участници в изследването

Нашето изследване включва две изследователски извадки:

- анкетно проучване с авторски въпросници, в което извадката се състои от 53 общообразователни учители, като преобладават жени (59%) и мъже (41%).

Възрастовото разпределение показва, че 38% от учителите са на възраст между 41 и 50 години, 25% са между 31 и 40 години, 24% са между 51 и 60 години, 9% са под 30 години и 4% са над 60 години. Учителите бяха предимно от Лимнос, Родос и Крит. С цел включване в изследователската ни извадка на учители с реален опит в работата с деца от аутистичния спектър, ние се свързахме с професионална учителска асоциация и помолихме анкетата да се попълни от учители, които са обучавали или обучават ученици от аутистичния спектър. По този начин си гаранитрахме събиране на данни и информация от учители с опит и познания за аутизма и с опит в работата с деца от аутистичния спектър.

- анализ на два случая (case study) на ученици с нарушение от аутистичния спектър. И двамата ученици са от Лимнос. Те са официално диагностицирани с нарушение от аутистичния спектър, което е вписано в документацията им, която бе прегледана от изследователя. Учениците бяха: Александрос, 9-годишен ученик от 4-ти клас, който получава паралелна подкрепа, и Анна, 11-годишна ученичка от 6-ти клас, която получава допълнителна подкрепа.

3.6 Изследователска процедура

- Въпросникът за изследването беше разработен с помощта на формуляр на Google и бе разпространен чрез професионална учителска група в социалните медии, фокусирани върху обучението на ученици с аутизъм. Периодът на разпространение продължи от септември 2022 г. до декември 2022 г. Формулярът на Google предостави информация за целите на проучването, подчерта неговата анонимност и доброволен характер.

- Работата върху анализа на случаи чрез наблюдения и интервенции бяха осъществени от септември 2022 г. до февруари 2023 г. в училището на учениците в Лимнос, като те бяха построени въз основа на анализ на конкретни поставени цели в учебния процес и тяхното постигане чрез прилагане на избрани педагогически стратегии. Чрез двата анализа на случаи се постаряхме да покажем индивидуалните характеристики на всеки един от двамата ученици с аутизъм от една страна, а от друга страна имахме за цел да планираме,

реализираме и осъществим изцяло индивидуална работа, базирана върху индивидуален подход и прилагане на индивидуални стратегии. Специалната литература горещо препоръчва прилагането на индивидуалния подход по отношение на ученици със СОП като цяло и при ученици от аутистични спектър в частност, затова чрез двата анализа на реални случаи ние се надяваме да потвърдим тази концепция.

Глава 4: АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

4.1 Демографски характеристики

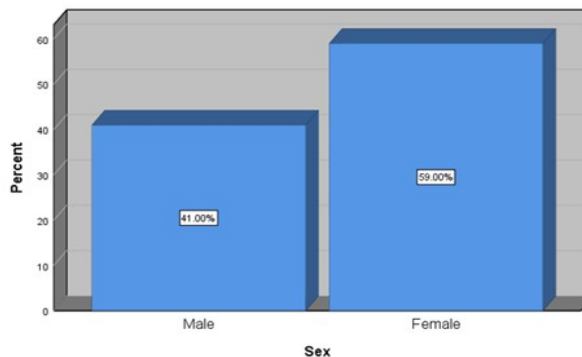
Демографските данни на учителите, участвали в изследването, са събрани и анализирани с помощта на програмата SPSS v.25. Извадката се състои от 53 общообразователни учители, подбрани чрез обикновена случайна извадка. Сред участниците 59% са жени, докато 41% са мъже. По възрастово разпределение 38% от учителите са на възраст между 41 и 50 години, 25% са между 31 и 40 години, 24% са между 51 и 60 години, 9% са под 30 години и 4% са били на възраст над 60 години. Демографските характеристики на извадката от изследването са представени по-долу:

В таблица 1 и графика 1 се вижда, че 59% от участниците са жени, докато мъжете преподаватели представляват останалите 41%.

Table 1: Sex

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Male	41	41.0	41.0
Female	59	59.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 1: Sex

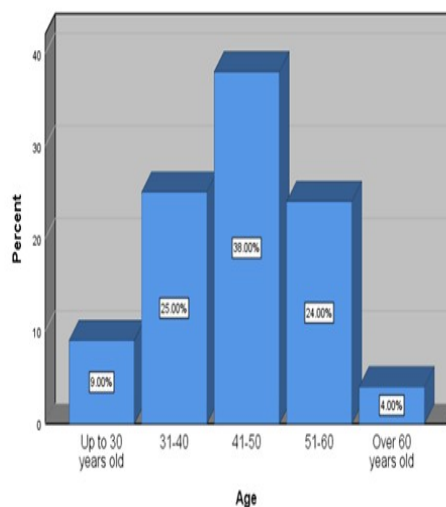

В таблица 2 и графика 2 е анализирана възрастта на участниците. От тях 38% са на възраст от 41 до 50 години, 25% са участниците от 31 до 40 години и 24% са на възраст от 51 до 60 години. Освен това само 9% от извадката са на възраст до 30 години, докато 4% от участниците са на възраст над 60 години.

Table 2: Age

		Valid	Cumulative
	Frequency	Percent	Percent
Valid	Up to 30 years old	9	9.0
	31-40	25	34.0
	41-50	38	72.0
	51-60	24	96.0
	Over 60 years old	4	100.0
Total	100	100.0	

Graph 2: Age

4.2 Възгледите на учители относно поведението на учениците с аутизъм в класната стая, поради липсата на социални умения

Възприятията на учителите за ученици с аутизъм включват:

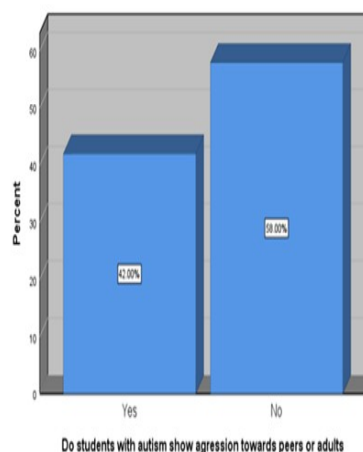
- Агресия: 42% са съгласни, че може да присъства.
- Разрушително поведение: Мнозинството от участниците ги намират за притеснителни в известна степен.
- Трудности в разговора: Често/понякога вярно за 71%.
- Избягване на контакт с очите: Често/понякога вярно за 70%.
- Високи нива на активност: Често/понякога вярно за 96%.
- Неподходящо изразяване на емоции: Често/понякога вярно за 90%.
- Липса на взаимоотношения с връстници: Често/понякога е вярно за 86%.

В таблица 3 и графика 3 може да се види, че 58% от участниците не са съгласни, че учениците с аутизъм проявяват агресия към своите връстници или към други възрастни. Въпреки това 42% от участниците са съгласни, че учениците с аутизъм могат да бъдат агресивни.

Table 3: Do students with ASD show aggression towards peers or adults

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Yes	42	42.0	42.0
No	58	58.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 3: Do students with ASD show aggression towards peers or adults

В Таблица 4 и Графика 4 се проучва дали учителите смятат, че учениците с аутизъм често биват разрушителни. 45% от участниците смятат, че учениците с аутизъм са притеснителни, 23% казват, че са донякъде притеснителни и 21%, че са много досадни. Освен това само 11% от участниците казват, че учениците с аутизъм са леко притеснителни.

Table 4: Are students with autism disruptive

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Slightly disruptive	11	11.0	11.0
Somewhat disruptive	23	23.0	34.0
Disruptive	45	45.0	79.0
Highly disruptive	21	21.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 4: Are students with autism disruptive

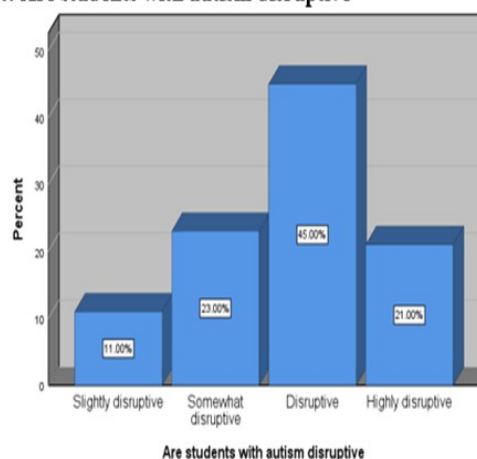
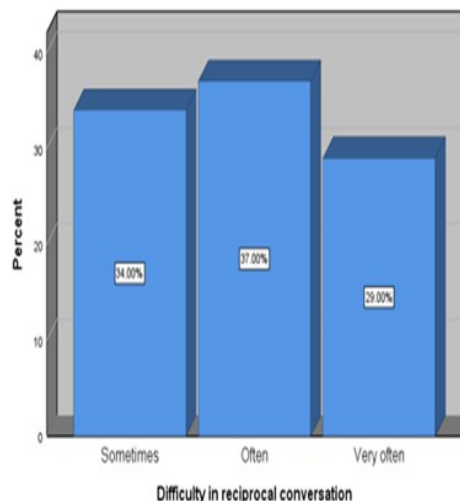

Таблица 5 и графика 5 показват колко често учениците с аутизъм срещат трудности във воденето на разговори. Участниците, които смятат, че учениците с аутизъм често имат трудности с воденето на разговори са 37%, 34% от участниците твърдят, че е само понякога, а 29%, че се случва много често.

Table 5: Difficulty in reciprocal conversation

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Sometimes	34	34.0	34.0
Often	37	37.0	71.0
Very often	29	29.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 5: Difficulty in reciprocal conversation

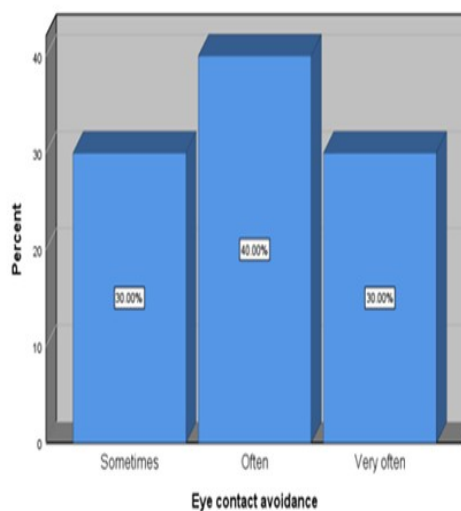

В таблица 6 и графика 6 се анализира честотата, с която учениците с аутизъм избягват контакт с очите. Учителите, които твърдят, че това е поведение, което често проявяват учениците с аутизъм, са 40%, а тези, които заявяват, че се случва понякога или много често, са 30%.

Table 6: Eye contact avoidance

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Sometimes	30	30.0	30.0
Often	40	40.0	70.0
Very often	30	30.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 6: Eye contact avoidance

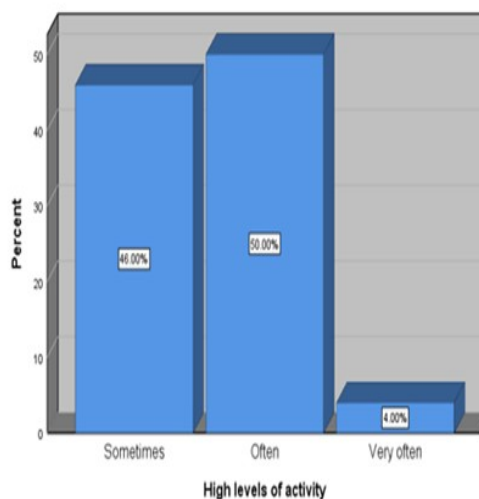

В таблица 7 и графика 7 се изследва честотата, с която учителите смятат, че техните ученици с аутизъм показват високи нива на активност. Участниците, които твърдят, че техните ученици често показват високи нива на активност, са 50%, като 46% заявяват, че понякога е вярно, а 4% от учителите твърдят, че това се случва много често с техните ученици.

Table 7: High levels of activity

		Valid Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Sometimes	46	46.0	46.0
	Often	50	50.0	96.0
	Very often	4	4.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 7: High levels of activity

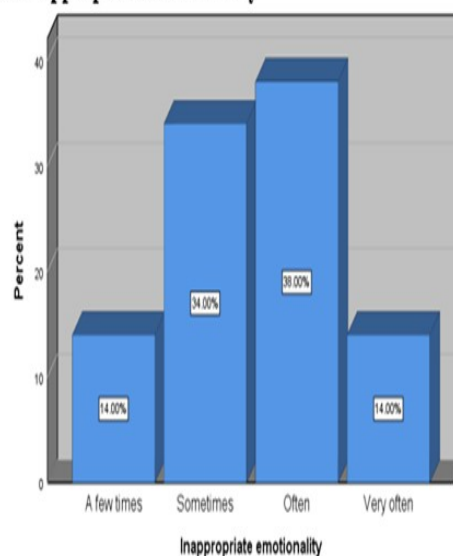

В таблица 8 и графика 8 може да се види, че 38% от участниците вярват, че учениците с аутизъм често не изразяват добре емоциите си, 34% вярват, че понякога не се справят, 14% смятат, че много често не се справят, както и 14% смятат, че от време на време не се справят с емоциите си.

Table 8: Inappropriate emotionality

		Valid Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	A few times	14	14.0	14.0
	Sometimes	34	34.0	48.0
	Often	38	38.0	86.0
	Very often	14	14.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 8: Inappropriate emotionality

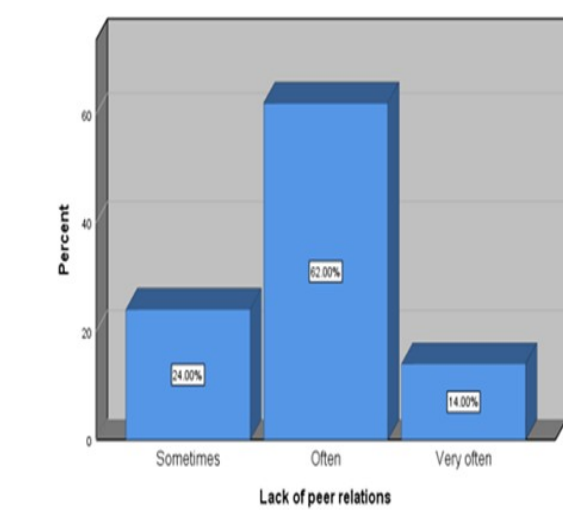

В Таблица 9 и Графика 9 е анализирано дали учениците с аутизъм имат недостиг на интеракции и добри взаимоотношения с връстниците си, според мнението на учителите. По-конкретно, 62% от участниците твърдят, че техните ученици често нямат връзки с връстниците им, 24% смятат, че това понякога е вярно, а 14% заявяват, че това се случва много често. Следващият раздел представя интервенциите и стратегиите, които учителите смятат, че трябва да се използват за обучение на ученици с аутизъм и за развиване на техните социални умения.

Table 9: Lack of peer relations

		Frequenc y	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Sometimes	24	24.0	24.0
	Often	62	62.0	86.0
	Very often	14	14.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 9: Lack of peer relations

4.3 Видове интервенции и стратегии за развитие на социални умения

Мнението на учителите относно интервенциите за ученици с аутизъм:

- Ранна интервенция: Мнозинството са съгласни, че предоставя множество допълнителни ползи.
- Поведенческа терапия: Мнозинството смятат, че е по-вероятно да бъде ефективна.
- Индивидуална намеса: Мнозинството от участниците достигат съгласие, че е нужно и важно и го одобряват като интервенция.
- Приложен анализ на поведението (АВА): Подкрепен от мнозинството.

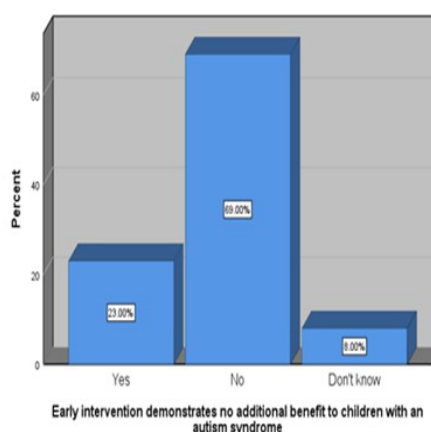
- Арт терапия: Подкрепена от мнозинството.
- Помощна технология: Мнозинството я смята за полезна.
- Увеличаваща и алтернативна комуникация (ААС): Смята се за полезна от мнозинството.
- Поведенческа рамка на обучение: Подкрепена от мнозинството.
- Избор на ученика: Вярa в развиването на способността за избиране и вземане на решение.
- Директно преподаване на социални умения: Смята се за успешно от мнозинството.
- Дискретна инструкция: Мненията са разногласни, но малко по-голяма част от участниците го смятат за успешно.

В таблица 10 и графика 10 се разкрива, че 69% от участниците не са съгласни, че ранната интервенция не показва никаква допълнителна полза за деца с аутизъм, докато 23% са съгласни с това твърдение. Що се отнася до участниците, отговорили с „не знам“, те достигат 8%.

Table 10: Early intervention demonstrates no additional benefit to children with an autism syndrome

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Yes	23	23.0	23.0
No	69	69.0	92.0
Don't know	8	8.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 10: Early intervention demonstrates no additional benefit to children with an autism syndrome

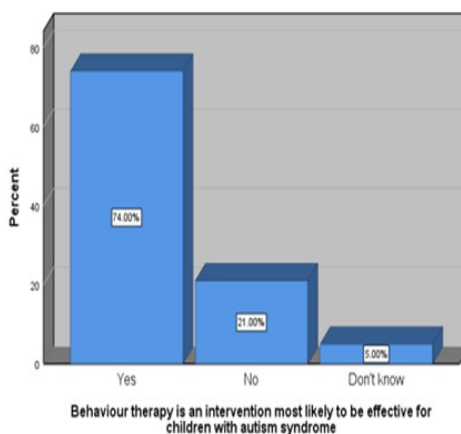
В Таблица 11 и Графика 11 се проучва дали учителите са съгласни, че поведенческата терапия е интервенция, която е по-вероятно да бъде ефективна в

развитието на социалните умения на деца с аутизъм. 74% от извадката са съгласни с твърдението, 21% не са съгласни, а останалите 5% не знаят отговора.

Table 11: Behaviour therapy is an intervention most likely to be effective for children with autism syndrome

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Yes	74	74.0	74.0
No	21	21.0	95.0
Don't know	5	5.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 11: Behaviour therapy is an intervention most likely to be effective for children with autism syndrome

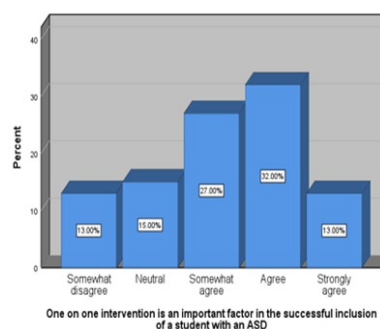

В Таблица 12 и Графика 12 са отразени вижданията на учителите по отношение на важността от индивидуалната намеса за успешната интеграция на ученик с аутизъм и за развитието на неговите социални умения. 32% от участниците са съгласни с твърдението, 27% са донякъде съгласни и 15% са неутрални. По отношение на участниците, които донякъде не са съгласни или напълно съгласни, те са по 13%.

Table 12: One-to-one intervention is an important factor in the successful integration of students with ASD and the development of their social skills

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Somewhat disagree	13	13.0	13.0
Neutral	15	15.0	28.0
Somewhat agree	27	27.0	55.0
Agree	32	32.0	87.0
Strongly agree	13	13.0	100.0
Total	100	100.0	

Graph 12: One-to-one intervention is an important factor in the successful integration of students with ASD and the development of their social skills

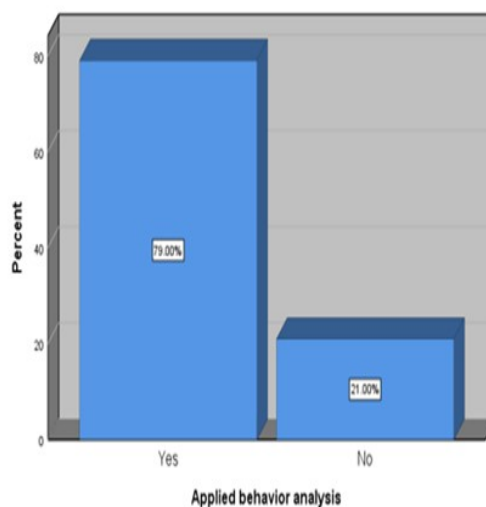

В таблица 13 и графика 13 е представено дали трябва да се използва приложен анализ на поведението за развитие на социалните умения на ученици с аутизъм. Участниците, които са съгласни са 79%, докато 21% не са съгласни с използването на тази практика.

Table 13: Applied behaviour analysis

		Valid Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	79	79.0	79.0
	No	21	21.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 13: Applied behaviour analysis

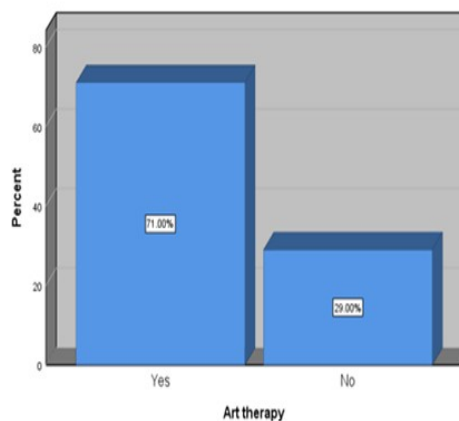

В таблица 14 и графика 14 може да се види, че 71% от участниците са съгласни, че арт терапията трябва да се използва за развиване на социалните умения на ученици с аутизъм докато останалите 29% не са съгласни с нуждата от използване на тази терапия.

Table 14: Art therapy

		Frequenc y	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	71	71.0	71.0
	No	29	29.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 14: Art therapy

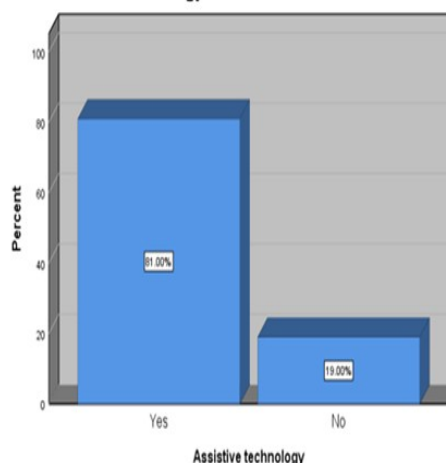

В Таблица 15 и Графика 15 е проучено мнението на учителите - дали трябва да се използват помощни технологии за ученици с аутизъм. 81% от извадката отговарят положително, а останалите 19% имат отрицателно отношение.

Table 15: Assistive technology

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	81	81.0	81.0
	No	19	19.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 15: Assistive technology

В таблица 16 и графика 16 се вижда, че 73% от учителите са съгласни, че би било полезно да се използва допълваща и алтернативна комуникация за обучение на ученици с аутизъм. 27% от тях обаче не са съгласни с твърдението.

Table 16: Augmentative and alternative communication

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	73	73.0	73.0
	No	27	27.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 16: Augmentative and alternative communication

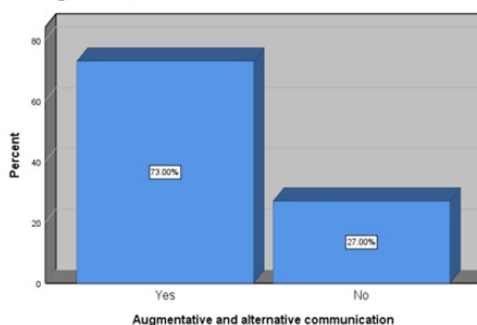

Таблица 17 и Графика 17 представят мнението на участниците относно необходимостта от поведенческа рамка за обучение на деца с аутизъм. 81% от учителите са съгласни, че поведенческият контраст е важен и необходим, докато 19% не са съгласни с това твърдение.

Table 17: Behaviour contract

		Frequenc y	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	81	81.0	81.0
	No	19	19.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 17: Behaviour contract

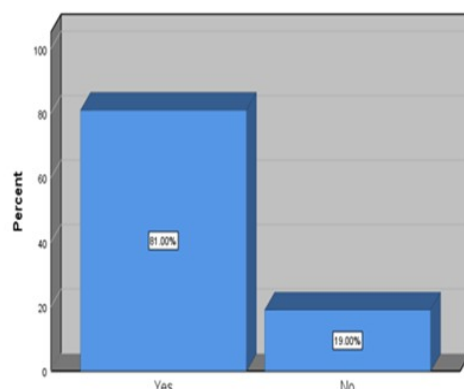
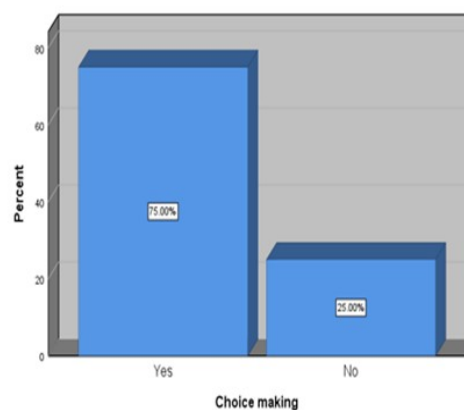

Таблица 18 и графика 18 представят мнението на учителите за важноста от развиването на способност за правене на избор и вземане на решения при учениците с аутизъм. 75% от учителите смятат, че е важно и необходимо да се развие това умение. Останалите 25% от извадката не го намират за важно или необходимо.

Table 18: Choice making ability

		Frequenc y	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yes	75	75.0	75.0
	No	25	25.0	100.0
	Total	100	100.0	

Graph 18: Choice making ability

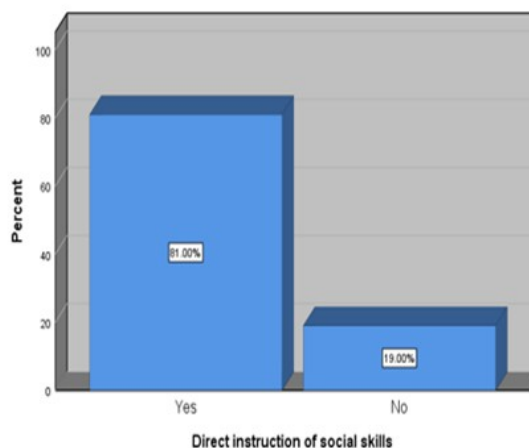

В таблица 19 и графика 19 отговорите са следните: 81% от участниците са съгласни, че директното преподаване на социални умения е успешен начин за обучение на деца с аутизъм, докато останалите 19% имат отрицателно мнение за тази техника.

Table 19: Direct instruction of social skills

		Valid	Cumulative
Frequency		Percent	Percent
Valid	Yes	81	81.0
	No	19	19.0
	Total	100	100.0

Graph 19: Direct instruction of social skills

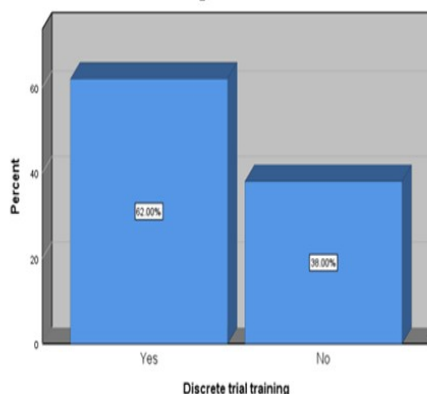

В таблица 20 и графика 20 резултатите показват, че 62% от учителите подкрепят дискретното пробно обучение като успешна практика за деца с аутизъм и деца с други специални образователни потребности (СОП). Въпреки това, 38% от участниците не са съгласни, че практиката е успешна за тези ученици.

Table 20: Discrete trial training

		Valid	Cumulative
Frequency		Percent	Percent
Valid	Yes	62	62.0
	No	38	38.0
	Total	100	100.0

Graph 20: Discrete trial training

4.4 Изследване на реални случаи (case study)

Представени са два анализа на случаи (case study) на деца с нарушение от аутистичния спектър (НАС), посещаващи общообразователно училище в Лимнос. Казусите включват обща информация за учениците, целите на обучението, педагогическите интервенции и резултатите от интервенцията. Целта е да се осигури контекст за техниките и процедурите на преподаване,

обсъдени в предишните раздели. За съжаление, детайлни подробности не са предоставени, поради изискванията за конфиденциалност.

4.4.1 Казус 1 на ученик с аутизъм, обучаващ се в 4 клас в основно училище

- **Описателна оценка на образователните потребности на ученика**

Александрос е 9-годишен ученик с нарушение от аутистичния спектър, който изпитва затруднения с комуникацията и проявява повтарящо се поведение. Той намира за предизвикателство да се адаптира социално и академично, с ограничения речников запас и трудности при следване на по-сложни инструкции. Александрос също се бори с организационните си умения и проявява разсеяност и хиперактивност. Склонен е да избягва училищната работа. Въпреки че е академично изостанал, той проявява силен интерес към използването на таблети, участие в строителни дейности и реагира на визуални стимули. Той проявява известен интерес към няколко съученици и участва в ограничени социални взаимодействия.

- **Цели на обучението и педагогически интервенции**

Програмата за Александрос трябваше да постигне следните цели:

- Подобряване на фокуса и вниманието, като Александрос внимава какво се говори по време на уроците.
- Подобряване на способността за изпълнение на задачи.
- Развиване на способността да отговаря на групови въпроси и изпълняването на задачи, зададени от учителя.
- Да насърчи взаимодействието със съучениците му по време на междучасията, като: взема участие в групови игри, инициира вербални взаимодействия, отговаря на опитите за комуникация от съучениците си, предлага помощ и споделя храната или игрите си.
- Подобряване на помненето и точността за връщане в класната стая след края на междучасието.

Техники и процедури на обучение:

За да се подобри фокусът и вниманието на Александрос по време на уроците, бяха приложени следните стратегии: коригиране на разположението на местата за сядане, използване на визуални напомнания и устни подкани, даване на ясни инструкции, подчертаване на ключови стимули, използване на мултимедия, включване на Александрос в задачи в класната стая, включване на възможност за самооценка и награди, и включване на чести похвали при уснено изпълнение на задачите. Тези интервенции имаха за цел да създадат подкрепяща и ангажираща учебна среда за Александрос, насърчавайки неговото внимание и активно участие в класната стая.

2-ра цел: Изпълнение на възложените задачи

Техники и процедури на обучение:

За да бъдат задоволени учебните нужди на Александрос, бяха използвани следните стратегии: осигуряване на средства за копиране, използване на диференцирани тестове, използване на задачи за подреждане на изречения, предлагане на подкрепа от учители и съученици, персонализиране на упражнения, опростяване на инструкции, насърчаване на съвместно решаване на проблеми, насърчаване на търсенето на помощ, насърчаване и договаряне и предоставяне на подходящи награди. Тези адаптации имаха за цел да подкрепят ученето на Александрос, да създадат благоприятна среда и да улеснят напредъка му въз основа на неговите способности.

3-та цел: Да отговаря на въпроси и да изпълнява заданията от учителя, които целят клас трябва да изпълни (групови въпроси и задания)

Техники и процедури на обучение:

За да ангажира Александрос и да насърчи активното му участие, учителят използва невербални сигнали, като зрителен контакт и физическо докосване, използваше напомнания да се обърне внимание, предложи насоки за изпълнение на заданията и използва положително насърчаване. Тези стратегии имаха за цел да включат Александрос в учебния процес и да насърчат участието му.

4-та цел: Да взаимодейства със съучениците си по време на училищното междучасие, а именно: участва в групови игри, предприема вербални инициативи за взаимодействие, отговаря на комуникативните инициативи на своите съученици, оказва помощ, споделя своите играчки или храна.

Техники и процедури на обучение:

За да се подобрят уменията на Александрос в социалното взаимодействие по време на междучасията, учителят по специално образование използваше методи като - разказване на социални истории и гледане на онлайн видеоклипове. Беше организирана отборна игра, в която Александрос и съучениците спазваха правилата на играта и получиха похвали. Учителите помогнаха на Александрос да започне вербална комуникация и постепенно намалиха упътванията и намесата си. Александрос сам трябваше да записва усилията си всеки ден в дневник, печелейки точки като награда щом го изпълнеше. Тези интервенции имаха за цел да подобрят социалните взаимодействия на Александрос по време на училищните междучасия.

5-та цел: Да се върне в класната стая след края на междучасието

Техники и процедури на обучение:

За да помогнат на Александрос да се върне обратно в класната стая след междучасието, учителите предоставиха ясни инструкции, включиха съученици в насърчаването му и създадоха социална история. Беше внедрена система за възнаграждане, при която Александрос печелеше отметки за навременно връщане, което му позволяваше да се занимава с предпочитана дейност. Тези стратегии имаха за цел да улеснят успешния преход на Александрос обратно в класната стая.

- **Резултати**

Програмата за интервенция за Александрос беше приложена постепенно, като се фокусира върху подобряването на участието му в учебния процес и развитието на социалните му умения. Програмата е насочена към подобряване на вниманието, успешното завършване на училищната работа и подобряването на комуникационните умения, които водят до по-рядкото избягване на

училищна работа. Използването на проектор помогна да поддържа вниманието му по време на уроците. След два месеца Александрос започва самостоятелно да инициира игра със съучениците си по време на междучасията и да взаимодейства с тях. Напасването с училищните дейности, подтикването към участие и напътствията и подкрепата от съучениците допринесоха за това Александрос да спазва училищните правила, заданията от учителите и да се връща веднага след почивката.

4.4.2 Казус 2 на ученик с аутизъм, обучаващ се в 6 клас в основно училище

- **Описателна оценка на образователните потребности на ученика**

Анна, ученичка от 6 клас с нарушение от аутистичния спектър (НАС), посещава училище в квартала си и получава 2 часа седмични уроци по социални умения. Тя се бори с морфо-синтаксис, описва, разказва, прави изводи от текстове, пише аргументи и решава сложни математически задачи. Анна е резервирана и рядко започва комуникация, но отговаря скромно на другите. Тя има ограничено взаимодействие със съучениците си, изисква покани, за да се присъедини към тях и ѝ липсват поздравителни жестове. Анна е изправена пред предизвикателства в активното участие, груповата работа и самоуправлението. У дома тя се нуждае от постоянно насърчаване, за да завърши училище и има интереси към телевизионни предавания, мода и музика.

- **Цели на обучението и педагогически интервенции**

Образователната интервенция за Анна имаше за цел да подобри нейните социални взаимодействия и активно участие в класната стая. Целите включват поздравяване на съученици, участие в диалог, участие в дискусиите по време на клас, сътрудничество със съученици, самостоятелно завършване на училищна работа и развиване на умения за самоинициране. Стратегии като устни насоки, постепенно оттегляне на помощ, похвали, награди, социални истории и системи за самозаписване бяха използвани в подкрепа на тези цели.

1-ва цел: Тя поздравява съучениците си, когато ги срещне сутрин в училище

Техники и процедури на обучение:

За да насърчи успешно Ана да поздравява съучениците си, класният ръководител възложи на ниен съученик да я поздрави, като даде време за нейния отговор, да повтори поздрава, ако е необходимо, и осигури устно подкрепление. Учителят по интеграция предложи да се използват дискретни напомнания и социалната история, озаглавена „Аз поздравявам другите“, беше създадена и практикувана чрез ролева игра. Майката на Анна също я подкрепи, като прочете социалната история у дома.

2-ра цел: По време на училищното междучасие тя остава близо до съучениците си и понякога участва в диалог

Техники и процедури на обучение:

Учителят в класната стая използва стратегии като устни напомнания, поставяне на цели и похвала, за да насърчи социалното взаимодействие и участие на Анна. Двама съученици бяха определени да поканят Анна в тяхната група и учителят по специално образование използва литература и дискусии, за да насърчи социалното разбирателство. Анна беше обучена да участва в диалози, наблюдаваше взаимодействията на съучениците си и записваше ежедневно задачите и постиженията си, за да проследи социалното си поведение. Тези интервенции имаха за цел да подобрят социалните умения и ангажираността на Анна с нейните връстници.

3-та цел: Да участва по време на урока, като вдига ръка, за да отговори на въпрос, който учителят отправя към целия клас

Техники и процедури на обучение:

За да насърчи участието на Анна в клас, учителят използва систематичен подход за помощ с участието. Учителят зададе въпроси на целия клас и подкани Ана да отговори, ако не вземаше самоиницирано участие. На друг ученик беше дадена възможност да отговори, ако Анна не успееше. Тя също беше насърчена да вдигне ръка и да поиска думата ако иска да сподели нещо на класа, свързано с урока. Учителят по интеграция напомняше на Анна за участието и бяха дадени множество възможности за практикуване на уменията за вземане на участие, като след това постепенно намаляваше помощта и напомнанията. Учителят похвали Анна за нейните усилия и я напътства към верните отговори, ако

дадеше грешен. Тези стратегии имаха за цел да подобрят активното участие на Ана в дискусиите по време на урока.

4-та цел: Да сътрудничи със своите съученици при изпълняване на групови задачи

Техники и процедури на обучение:

За да насърчи четенето и ученето в групи, както и активното участие, учителят приложи няколко стратегии. Анна беше поставена в подкрепяща група със съученици, които са със силни академични и социални умения. Беше подчертана целта на груповата работа и бяха предоставени писмени инструкции за насърчаване на участието. Подкрепа и насоки бяха дадени на всички групи, с конкретни указания за групата на Анна. Първоначално задачите бяха с ниска трудност, а по-късно смесени- някои по-лесни, други по-трудни. С течение на времето учениците се научиха да работят в сътрудничество и да насърчават независимото участие. Бяха дадени похвали на всички ученици за техните усилия и работа в екип в края на всяка групова работа. Тези стратегии имаха за цел да насърчат активното ангажиране и сътрудничество между учениците.

5-та цел: Самостоятелно си написва домашните

Техники и процедури на обучение:

Учителят по приобщаване си сътрудничи с майката на Анна за прилагане на програма за самостоятелна заетост. Анна следваше график и изпълняваше задачи самостоятелно или с помощ, като печелеше точки въз основа на представянето си. Точките могат да се обменят за предпочитани дейности. Тъй като автономията на Анна се подобри, програмата беше модифицирана, за да включва допълнителни отговорности. Тази програма имаше за цел да насърчи независимостта на Анна, самоуправлението и отчетността при завършване на училищната работа.

6-та цел: Да придобие умения за самоуправление и автономност, за да се намали честотата от даване на насоки от страна на възрастните

За да бъдат подобрени уменията на Анна за самоконтрол, тя беше научена да се самонаблюдава, самооценява и да записва поведението си. Беше създадена

програма за самоуправление, при която Анна запълваше ленти с цвят въз основа на нейната самооценка за постигане на ежедневните цели. Първоначално тя оцени поведението си с учителя по интеграция, а по-късно с майка си у дома. Беше предоставени обратна връзка от възрастните и похвали, за да насърчат нейните усилия. Тази програма имаше за цел да развие самосъзнанието и отчетността на Анна при постигане на целите от интервенцията.

- **Резултати**

В резултат на интервенциите Анна показва подобрения в социалните взаимодействия, участието си в клас, груповата работа, изпълнението на домашните и самооценката. Тя поздравяваше съучениците си по-често, общуваше повече по време на междучасието, участваше активно в дискусии в класа и отговаряше на въпроси. Подкрепата на интеграционния учител и процесът на самооценка допринесоха за нейния напредък. Тя стана по-независима при писане на домашни и се научи да се самооценява и да записва поведението си в различни програми за самоуправление.

Дискусия

Правилното подбиране и приложение на образователни интервенции подобрява социалните умения на учениците с аутизъм. Активното им включване в учебния процес е от полза както за самите тях, така и за типично развиващите им се връстници. Ранната интервенция и персонализираните подходи са от решаващо значение, като моделирането и видеомоделирането са ефективни подходи, които биха могли да подпомогнат. Средата на взаимодействие с типично развиващи се връстници подпомага социалното им развитие, а комбинацията от разказване на социални истории и моделиране подобрява уменията им. Сътрудничеството между учители и родители е изключително важно за по-успешна интеграция и по-успешни интервенции. Необходими са допълнителни изследвания, за да се изследват подходящите методите на преподаване от страна на учителите и да се разберат гледните точки на преподавателите за съответните методи. Учителите играят решаваща роля в насърчаването на положителни взаимодействия. Въз основа на всичко посочено по-горе можем да направим следните твърдения и заключения относно поставените в началото изследователски хипотези:

Резултатите ни недвусмислено показват, че първата хипотеза се потвърждава, тъй като се докладва и съществува връзка между демонстрирането на предизвикателно и неприемливо поведение и липсата на социални умения при учениците с аутизъм.

Втората изследователска хипотеза също се потвърждава, тъй като прилагането на подходящи стратегии за преподаване в класната стая ефективно намалява неприемливото поведение и подобрява социалните умения на учениците с аутизъм. Проучването потвърди, че „преподаването“ на социални умения на деца с аутизъм може да им помогне да подобрят своята емоционална интелигентност, способности за решаване на проблеми и да намалят предизвикателното си поведение. Ефективните образователни интервенции и стратегии могат значително да подобрят социалните умения на децата с аутизъм. Доказано е, че приобщаването им в общообразователната среда е

полезно. Чрез използване на подходящи методи и стратегии децата с аутизъм могат да се научат да разбират и изразяват емоции, да подобрят комуникацията и да развият по-добри социални умения.

Третата хипотеза също се потвърждава, а именно прилагането на най-ефективни и най-подходящи за конкретния ученик стратегии на обучение води до развитие на социалните умения на учениците с аутизъм. Взаимодействието с връстници и използването на индивидуални стратегии за моделиране, особено видео моделиране, показаха практически, че ефективно подобряват социалните умения на децата с аутизъм. Установено е също, че социалните истории са ефективни за намаляване на нежеланото поведение и насърчаване на социалното взаимодействие. Комбинацията от различни техники, методи и стратегии, планирани и приложени на индивидуален принцип спрямо всяко дете и ученик от аутистичния спектър е изключително полезно и важно за подобряване на социалните умения и позитивното поведение.

ИЗВОДИ

Можем да достигнем до следните основни изводи:

1. Мнозинството учители посочват различни поведенчески особености и предизвикателства в резултат на липсата или ниското ниво на социалните умения у учениците си с аутизъм.
2. Мнозинството учители потвърждават, че учениците от аутистичния спектър избягват очен контакт, срещат затруднения във воденето и иницирането на разговори и създаването и поддържането на контакти и взаимоотношения с връстниците им.
3. Учителите докладват за високи нива на хиперактивност и неподходящо емоционално изразяване.
4. Поведенческата терапия се посочва от мнозинството учители като най-ефективната интервенция и стратегия за прилагане в класната стая с цел култивиране на социалните умения.
5. Учителите посочват, че директното преподаване на социални умения, договарянето и включването на помощни технологии могат да са полезни стратегии за работа с ученици с аутизъм.
6. Развитието на способността за вземане на решения е важно умение, което се подчертава от мнозинството учители, като приложният поведенчески анализ се счита от тях за изключително полезен за развитие на това умение.
7. Прилагането на допълваща и алтернативна комуникация се посочва от учителите като полезна стратегия и практика при ученици с аутизъм.
8. Други стратегии, които учителите посочват като подходящи и полезни за развитие на социалните умения при ученици с аутизъм, са видео моделирането и прилагането на социални истории.

9. Индивидуалният подход играе съществена роля и има значение в работата и въздействията спрямо деца и ученици от аутистичния спектър. Анализът на случаите го показва недвусмислено.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Учениците с нарушение от аутистичния спектър (НАС) са изправени пред предизвикателства в овладяването и развитието на социални умения, което оказва влияние върху техните академични знания и общо благосъстояние. Социалните умения включват множество умения, като използването на зрителен контакт, социални сигнали, разговори, разбиране/емпатия, правилно изразяване на емоции, социални взаимодействия и комуникация.

Ефективните интервенции и стратегии включват обучение в социални умения, групова терапия и индивидуализирани поведенчески подходи. Стратегии като разказване на социални истории, ролеви игри, видео моделиране и интервенции, медиирани от връстници, могат да бъдат изключително полезни и ефективни.

Сътрудничеството между учители, родители и терапевти е от решаващо значение, като са необходими персонализирани подходи за всеки ученик с аутизъм.

Подкрепящата приобщаваща среда и новите технологии подпомагат развитието на социалните умения.

Индивидуалният подход играе важна роля и има значение в работата и въздействията спрямо деца и ученици от аутистичния спектър.

Непрестанните нови изследвания и популяризирането на практики, базирани на научни изследвания и доказателства, са от съществено значение за подобряване на социалните умения при ученици с нарушение от аутистичния спектър.

ПРИНОСИ

I. Към теорията

1. Нашето изследване за подобряване на социалните умения при ученици с нарушение от аутистичния спектър (НАС) допринася за теорията чрез описание, анализиране и детайлно представяне на известните и съществуващите теории, идентифициране на индивидуалните различия в развитието на социалните умения.
2. Чрез това изследване ще се подобри теоретичното разбиране за нарушенията в социалните умения при ученици с нарушение от аутистичния спектър и това ще допринесе за по-бързо насочване към интервенции за подобряване на функционирането на учениците с аутизъм.

II. Към практиката

1. Нашето изследване за подобряване на социалните умения при ученици с нарушение от аутистичния спектър (НАС) предлага практически насоки, включващи базирани на доказателства препоръки за стратегии за интервенция в образователни условия, разработване на индивидуализирани планове за въздействие и повишаване на осведомеността и разбирането на предизвикателствата, пред които са изправени учениците с аутизъм. Тези констатации могат директно да подпомогнат практиката, да подобрят интервенциите и резултатите на учениците с аутизъм в общообразователната среда.
2. Включените два анализа на случаи дават конкретна практическа информация за равнището на социални умения при реални ученици с нарушение от аутистичния спектър. В тях явно изпъква ролята и значението на индивидуалния подход на работа и въздействие.
3. Анализите на два случая предлагат конкретни практически данни за прилагането на различни интервенции в работата с деца от аутистичния спектър и ефектът от тях.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. **Baxevanidis, T.** Social skills: the main challenge for students with autism spectrum disorder and their teachers in the mainstream education, (2020), Education and arts: Traditions and perspectives. Conference proceedings from the Scientific-Practical Conference, devoted to the 80th anniversary of the birth of Prof. Dr. Georgi Bizhkov, Sofia University Press, p.325.
2. **Baxevanidis, T.** Strategies for improvement of social skills in students with autism spectrum disorder, (2019), Young researchers conference proceedings, Sofia University Press, p. 242.
3. **Baxevanidis, T.** Social skills improvement for mainstreamed students with autism spectrum disorder, (2019), Young researchers conference proceedings, Sofia University Press, p. 247.